

Чы адпавядае назва кіжкі Эвы Томпсан яе зместу? Можна сказаць, што штучна адпавядае, бо так жадае аўтарка. З пункту яе гледжання “Раковый корпус” – гэта ў чыстым выглядзе каланіяльны раман, які ўвогуле адмаўляе мясцовую ідэнтычнасць. Ташкент – гэта тая ж Расія, толькі ў азіяцкім стэпе. ...Ягоны раман прасякнуты каланіяльнай рыторыкай, якая не прадугледжвала для азіятаў уласнага шляху. Ён паказваў іх як недаразвітых істотаў, якія патрабуюць нагляду і апекі расійцаў ...”[2, с.215].

Завяршаючы агляд твора А. Салжаніцына амерыканская аўтарка вельмі рытарычна падводзіць да высновы, што “час паказаў ўсю аблуду ўяўленняў Салжаніцына пра жыццё, таму для сённяшняга чытача раман канцуюцца не фэбульнай завершанасцю, а непрыхаванай іроніяй гісторыі над аўтарам” [2, с.212]. Але такое сцвярджанне належыць толькі Эве Томпсан. Маральная сіла рамана Салжаніцына грунтуецца на вялікай любові да чалавека, у праяўленні чалавечнасці кожнай асобай.

Спіс літаратуры:

1. Солженицын, А. И. Раковый корпус / А.И. Солженицын. – М. : ИНКОМ НВ, 1991. – 464 с.
2. Томпсан, Э.М. Песняры империи: российская литература и колониализм / Э.М. Томпсан ; пер. з англ. мовы Т. Нядбай (Т.Л. Нетбаева). – Мінск : Медысон, 2009. – 382 с.
3. Шнеерсон, М. А. Александр Солженицын. Очерки творчества / М.А. Шнеерсон. – Франкфурт-на-Майне, 1984. – 298 с.

Васильев Евгений Михайлович
(г. Ровно, Украина)

УДК 821.161.2-31.09

ЛИЧНОСТЬ И ТВОРЧЕСТВО АЛЕКСАНДРА СОЛЖЕНИЦЫНА В РЕЦЕПЦИИ ИГОРЯ КАЧУРОВСКОГО

***Ключевые слова:** Солженицын; Качуровский; рецепция; перевод; тюремно-лагерная проза.*

***Аннотация:** статья посвящена рецепции личности и творчества Александра Исаевича Солженицына украинским поэтом, переводчиком, литературоведом, радиожурналистом Игорем Васильевичем Качуровским. В частности, анализируется описанное Качуровским посещение Солженицына, содержащееся в эссе 1974 года. Изучены отголоски творчества Солженицына (прежде всего книги «Архипелаг ГУЛАГ») в многочисленных текстах Качуровского. Освещены также украинские переводы Качуровского Нобелевской лекции Солженицына и четырех текстов из цикла «Крохотки».*

Уходзящий 2018 год ознаменаван среди прочего столетними юбилеями двух выдающихся авторов – русского писателя, Нобелевского лауреата Александра Исаевича Солженицына и украинского поэта, прозаика, драматурга, переводчика, радиожурналиста, литературоведа Игоря Васильевича Качуровского (1918–2013). Оба, находясь на протяжении долгих лет в эмиграции, живо интересовались деятельностью и творчеством друг друга. Целью нашей статьи является изучение тех аспектов как личности, так и творчества Солженицына, которые в разные годы привлекали Качуровского.

Необходимо отметить, что русскую литературу и культуру Игорь Качуровский знал блестяще. Это знание проявилось в разных плоскостях его многогранной деятельности: литературоведческой, переводческой, радиожурналистской. И едва ли не основным пафосом его многочисленных научных текстов, поэтических переводов, радиопрограмм на эту тему было взаимное влияние и взаимное обогащение близкородственных русской и украинской культур. Так, Качуровский много переводил на украинский язык русских поэтов (Г. Державин, И. Крылов, М. Лермонтов, А.К. Толстой, А. Блок, А. Ахматова, О. Мандельштам, Б. Пастернак, С. Есенин и др.). Он занимался также переводами украинских поэтов на русский язык (среди них Т. Шевченко, М. Рыльский, М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович, В. Свидзинский, П. Тычина, Е. Маланюк, Е. Плужник и др.). Работая литературным обозревателем украинской редакции «Радио Свобода», подготовив и начитав в 1970–1980-х годах более двух тысяч радиобесед (скриптов), Качуровский посвящал свои программы Державину, Гоголю, Достоевскому, Анненскому, Бунину, Бальмонту, Сологубу, Ахматовой, Осипу и Надежде Мандельштам, Бабелю, Зощенко и другим представителям русской словесности. Так что интерес к крупнейшему современному ему русскому писателю А. И. Солженицыну выглядит вполне закономерным.

Рефлексии солженицынской личности Игорь Качуровский оставил в своих многочисленных текстах. В воспоминаниях и эссе он неоднократно ставил русского писателя в один ряд с наиболее потрясшими и вдохновившими его людьми. Например, в объемном очерке, создававшемся в 1970-е годы о жизни и творчестве поэта и переводчика Юрия Клена (псевдоним Освальда Бургардта) Качуровский пишет: *«Протягом мого життя довелося мені пізнати чотирьох осіб, на яких я дивився, так би мовити, знизу вгору. Це були: Борис Ярхо, Юрій Клен, Хорхе Люїс Борхес та Олександр Солженіцин. У двох із них світилися очі: у Ярхо це було рівне, стале, спокійне випромінювання, у Клена очі робилися сяйно-променистими лише тоді, як він виступав із читанням своїх творів, закінчив — і все ніби згасало, хоч насправді таємничий процес, що його можна назвати горінням душі, тривав далі — лише не проривався назовні...»* [2, с. 249].

Примечательно, что в другом своем эссе о великом аргентинце Хорхе Луисе Борхесе, написанном гораздо позже, в 1986 г., Качуровский вновь вспоминает о впечатливших его великих талантах, среди которых вновь встречаем тот же «квартет»: Борис Ярхо (теоретик и историк литературы, стиховед и переводчик, медиевист и фольклорист, у которого Качуровский учился перед войной в Курском педагогическом институте), Хорхе Луис Борхес (памяти которого и посвящен текст), Юрий Клен и Александр Солженицын. *«Колись у навчальних закладах робили величезні двері — це для того, щоб школяр чи студент почувався маленьким перед храмом науки та мудрости. Але є люди, що перед величчю їхніх талантів і знань мимоволі почували себе таким школярем під височезними дверима. Чотири рази протягом свого життя я мав таке враження: під час зустрічей і розмов із Борисом Ярхо, Юрієм Кленом, Хорхе Люїсом Борхесом та Олександром Солженіциним»* [4, с. 420]. Отметим, что оба текста не являются распространенными в литературе «близнечными текстами». Несмотря на наличие в них аналогичных четырех фигур, автор делает различные акценты. В первом случае, в эссе о Юрии Клене, Качуровский отмечает, с одной сторо-

ны, их некую дистанцированность, недостижимость («я дивився, так би мовити, знизу вгору»), а с другой – особое внутреннее свечение («у двох із них світилися очі») и таинственность, связанные с горением души («таємничий процес, що його можна назвати горінням душі, тривав далі – лише не проривався назовні...»), описанные при этом не у всех четырех, а у двух (Ярхо и Клен). Во втором случае Качуровский, используя метафору школьника (студента) и огромной высокой двери в храме науки, объединяет всех четырех как великих учителей, вновь недостижимых, как носителей большого таланта и знаний.

Отдельно же к личности Солженицына Качуровский обратился в эссе «Посещение Александра Солженицына», в котором запечатлен непосредственный отклик на их личную встречу. Примечательно, что впервые этот текст появился в печатном виде на русском языке, скорее всего в автопереводе самого Качуровского. Он был опубликован в Буэнос-Айресе, в русском издании «Сеятель» [1], являющимся невероятно трудно доступным для нынешнего читателя. Однако в 2018 г., спустя более четырех десятилетий, наконец-то напечатан оригинальный украинский текст Качуровского: он вошел в объемный том его мемуаров «Спомини і постаті», приуроченный к столетней годовщине со дня рождения автора и упорядоченный Еленой Бросалиной, многолетним редактором целого ряда изданий Игоря Васильевича [3].

Знакомство Качуровского и Солженицына состоялось 16 ноября 1974 г., в связи с пресс-конференцией, посвященной публикации самиздатовского сборника «Из-под глыб». Это была первая пресс-конференция, созванная Солженицыным за время его пребывания за границей. Собственно, выход сборника «Из-под глыб» задержался на полгода из-за истории с выдворением Солженицына из Советского Союза. Однако Качуровского в эссе интересует не сама пресс-конференция, достаточно освещенной в печати (в том числе и в газете «Українські вісті»). Он останавливается на разговоре с Солженицыным на следующий день после нее, 17 ноября.

В самом начале текста Качуровский высказывает свой искренний восторг личностью русского писателя. Как и в эссе о Юрии Клене, акцент сделан на некоем внутреннем сиянии, интенсивнейшей духовной жизни: *«Перше, що вражає під час знайомства з Олександром Солженициним, це якась внутрішня непо/дібність письменника до всіх відомих із преси його фотографій. Риси ніби ті самі, але людина — цілком інша... Олександр Ісайович Солженицин при зустрічі, можна сказати, опромінює своїм поглядом. Перед вами людина, яка полуменіє інтенсивним духовим життям, яка вірить у своє високе призначення, людина з числа тих, кого Леся Українка назвала «одержимими». Мені здається, що такий вигляд мав Тарас Шевченко після свого повороту із заслання»* [3, с. 451]. Показательно, что если в тестах о Клене и Борхесе Качуровский ставил Солженицына в один ряд с его великими современниками, то здесь русский писатель сравнивается с классиками, причем представителями украинской культуры.

Второй чертой, поразившей Качуровского в Солженицыне, была скромность жилища семьи писателя, которая граничила с бедностью, и контрастировала с огромным значением в литературной иерархии и популярностью Нобелевского лауреата: *«У скромному мешканні Солженициних, мешканні, зовсім не призначеному для багатолюдних конференцій, зібралось яких тридцять осіб: представники від таких пресових органів, як «Дейлі телеграф», «Ле Монд»,*

«Кор'єре де ля серра», а також від радіостанцій. Усі ми сяк-так розмістилися на дешевих розкладних стільчиках. Ця надта скромність (щоб не казати вбогість) умеблювання нібито не відповідає тому місцеві, яке займає господар помешкання, лауреат Нобелівської премії і найпопулярніший письменник сучасності, в гієрархії творців культури» [3, с. 451]. Ету скромність Качуровский объясняет тем, что Солженицын и его семья живут вовсе не материальными интересами. Более того – помогают бедным и политическим узникам: *«Але справа в тому, що Солженіцини не дбають про матеріальні вигоди; вони задовольняються певним прожитковим мінімумом, а прибутки з численних накладів книжок Солженіцина віддають у розпорядження спеціального фонду, призначення якого – допомагати політ'язням та залишеним без засобів існування членам їхніх родин» [3, с. 451].*

После своеобразного пролога, характеризующего личность Солженицына, Качуровский приступает к собственно творческой части – к диалогу с писателем. В ходе его украинский интервьюер узнал, что Солженицын работает над «узлами» – серией исторических романов, начинающихся с «Августа четырнадцатого», и потому хотел бы полностью оторваться от политики и посвятить себя литературному творчеству. Однако Качуровский в своей ремарке высказывает мнение о тщетности подобных стремлений: *«Та біда в тому, що ті питання, які він ставить у площині етичній, йото опоненти й рецензенти намагаються перевести в площину політичну. В цьому, до речі, я мав нагоду переконатися під час дискусії попереднього дня» [3, с. 452].* Тотальная загруженность и сверхвостребованность Солженицына породили спонтанный вопрос Качуровского: «А когда же вы пишете?» – «А вот летом ездил в горы, – ответил Солженицын, – там никто не мешал».

Следующая часть диалога была посвящена радиопередачам об «Архипелаге», которые готовил Качуровский: *«Потім я розповів письменникові про наші радіопересилання; зокрема сказав, що з першого тому художнього дослідження «Архипелаг ГУЛаг» другий розділ («Історія нашої каналізації») ми переслали повністю в українському перекладі, а з інших частин книги зробили досить докладний монтаж уривків, пов'язаних переказом тих сторінок, що лишилися не перекладені.*

Я запитав письменника:

– У зв'язку з тим, що ми не матимемо змоги переслати через радіо увесь другий том, а, очевидно, зробимо так, як це робили у випадку першого тому, то які саме розділи ви б радили перекласти повністю? Що саме, на вашу, як автора, думку слід подати слухачеві на Україні без скорочень?

– Сімнадцятий розділ, – сказав Солженіцин, – і який ще? І третій. Третій це «Архипелаг дає метастази», а сімнадцятий це «Малолітки».

Я пообіцяв зробити все від мене залежне, щоб виконати волю автора» [3, с. 452–453].

Дальнейший фрагмент разговора касался издания и переводов произведений Солженицына, из которого Качуровский, а вместе с ним и читатель узнал, что на всех языках народов «советской орбиты» писатель дал право переводить и публиковать его произведения бесплатно. *«Він назвав польську, угорську, українську спільноти в діаспорі – для яких не потрібно жодних оплат і дозволів.*

Потім додав:

– *Хіба тоді нехай заплатять гонорари, коли матимуть змогу видавати мої книжки на своїх власних землях*» [3, с. 453].

Характерно, що в кінці розговора уже Солженицын виступив в ролі заінтересованого інтерв'юера Качуровського. Російський письменник буквально засыпав його питаннями про культурно-общественну життя української еміграції. І тут Качуровським приведена важлива деталь про українських коренях Солженицына і його невіддільному інтересі до проблем українців: *«Справа бо в тому, що дід письменника розмовляв лише українською мовою, і сам він відчуває себе якось пов'язаним із Україною. Він розпитував мене про політичні напрямки нашої еміграції, про її найбільші скупчення, про те, якою мірою в кожній країні нового поселення українці вросли в чужинецький ґрунт*» [3, с. 453]. Тут слід сказати, що тема українських коренів російських письменників і російської культури в цілому для діяльності Качуровського була надзвичайно важливою. Так, в своїй радіопередачі 1972 р. про Гоголя він говорить про зв'язок з Україною багатьох діячів російської культури, починаючи з XVII століття: *“У розбудові російської літератури важлива роль належить українцям. Вплив наших культурних сил на північний схід починається ще із середини XVII століття. Першим російським – тоді ще московським – поетом став білорус із Києво-Могилянської академії Симеон Полоцький. Далі йдуть українці: святий Дмитро Ростовський, він же Данило Туптало, Степан Яворський, Феофан Прокопович. На добу Катерини II припадає літературна діяльність українського діда Капніста та другорядних письменників українського роду – Рубана й Еміна. Родина Кукольників, що походила із Закарпаття, перебралася спочатку до Ніжина, а потім до Петербургу. З цієї родини вийшов російський ревнопатріотичний драматург Нестор Кукольник. Далі йдуть Василь Наріжний і двомовний Євген Гребінка. А за ними – Микола Гоголь та нащадок останнього гетьмана Олексій Толстой. Співець Еллади Микола Щербина, Володимир Короленко, Ігнатій Потапенко, забута поетеса Ада Чумаченко – усе це письменники українського кореня. Перекладений на головні світові мови і визнаний за кордоном як класик російської літератури Дмитро Мережковський свою автобіографію починає словами: “Дід мій був козак Глухівського полку Мережка”... Українського походження були ще двоє з-поміж талановитіших представників російської літератури так званого Срібного віку – Анна Горенко-Ахматова та Максиміліян Кірієнко-Волошин. Цей перелік можна було б значно поширити й продовжити”* [4, с. 55].

Возвращаясь же к ессе о посещении Солженицына, нужно отметить, что в небольшом тексте Игорю Качуровскому удалось создать достаточно выпуклый, разносторонний, масштабный и главное живой образ Александра Солженицына, а кроме того – поднять целый ряд вопросов, актуальных как для русской, так и для украинской литературной эмиграции и культуры двух народов в целом.

Рефлексию этой встречи с Солженицыным мы находим и в одном из писем Качуровского к Елене Бросалиной 1998 г., из которого всплывает еще одна важная деталь диалога двух авторов. Говоря о своей известности в бывшем СССР благодаря многолетним радиобеседам, Качуровский замечает: *«Солженицын під час зустрічі в Цюриху сказав, що моє ім'я відоме йому ще з Москви. Це казали й інші дисиденти. Зондування виявляло, що з усіх радіопередач найбільше слухають Качуровського»* [7].

Еще один случай рецепции фигуры Солженицына встречаем в статье Игоря Качуровского «Мистическая функция литературы и украинская религиозная поэзия». В ней вспоминается известный медицинский казус из биографии русского писателя – его невероятное исцеление от онкологического заболевания, которое квалифицируется Качуровским не иначе как «чудодейственное»: *«Серед осіб, знаних мені особисто, можу назвати два випадки чудодійного видужання: в Олександра Солжениціна, коли теоретично, за медичною експертизою, йому лишалось кілька місяців життя, зацементувався пістряковий опух. Це перший, загальновідомий, зрештою, випадок. А це другий: дівчину розбив параліч, вона пролежала двадцять п'ять років, «половину життя», за її висловом, – аж одного разу їй приснився померлий священник-стигматик, з яким вона свого часу листувалася, і звелів їй встати. Ранком наступного дня вона стала цілком здоровою»* [2, с. 684].

Среди зафиксированных случаев рецепции украинским автором творчества Солженицына важнейшее место занимает «Архипелаг ГУЛАГ». Так, в своем обзоре книги Александра Сидорова «Жиганы, уркаганы, блатари» Качуровский обращает внимание на фальшивомонетчика Жорку Бирюкова: *«Можу на базі баченого й чутого підтвердити опінію Сідорова. Вищезгаданого колишнього фальшивомонетника Жорку кличуть «на дело»:*

– Жорка, ну, поїдем...

А він їм:

– Разве вы воры? Вы сядки...

І не пішов.

Цього Жорку ви можете побачити в книзі «Архипелаг ГУЛАГ» у томі 2, на сторінці 458 («Агітбригада»): він там сидить з мандоліною на першому пляні...» [3, с. 201].

Тот же Жорка, известный по роману Солженицына, возникает еще в одном тексте И. Качуровского – в воспоминании «Моя вина». Как и в предыдущем фрагменте, здесь следуют как биографические детали знакомого Качуровского, так и ссылка на ту же страницу солженицынского «Архипелаг ГУЛАГ»: *«Головно через приязнь своєї жінки до моєї матері з нами тримався й Жорка Бірюков, колишній фальшивомонетник, який «зав'язав», себто за дозволом злочинського керівництва вийшов із корпорації «воров в законі». Ви його можете побачити в другому томі солженицінського «Архипелагу» в розділі «Музи в лагері» на сторінці 458. Там він сидить з мандоліною на першому пляні»* [3, с. 301].

Дважды апеллирует И. Качуровский к роману «Архипелаг ГУЛАГ» и в своей рецензии на книгу Кузьмы Каздобы «Заметенный путь» («Заметенный шлях»). Книга эта вышла в Мюнхене, в издательстве имени Михаила Ореста, а обзор Качуровского появился в газете «Українські Вісті» (Детройт, 1975, 19 октября). Трактую заголовок, он поясняет, что это *«шлях засланих на північ українських хліборобів, про яких ми тепер не знаємо ні скільки їх було, ні де саме і за яких обставин вони загинули»*. И тут же, в подтверждение своего пояснения, Качуровский приводит (в собственном переводе) фрагмент из первого тома солженицынского «Архипелага»: *«Потік 1937–1938 рр. ані єдиним не був, ані навіть головним... До нього був потік 1929–1930 років, завбільшки з Об, потік, що пропхав у тундру й тайгу мільйонів 15 селянок (а то коли б і не більше). Але селянки – народ безсловесний, ні скарг не писали, ні мемуарів. Над ними і слідчі ночами не сліпали, на них і протоколів не витрачали – досить було й постанови сільради. Пролився цей потік, усмоктався в одвічну мерзлоту, і навіть найзапальніші го-*

лови про нього майже не згадують... А тим часом не було в Сталіна... тяжчого злочину» [3, с. 443]. Показательно, что утверждение Солженицына о мужиках как «народе бессловесном» Качуровский иллюстрирует примерами из собственного довоенного украинского опыта, как бы солидаризуясь с автором «Архипелага»: «Справді, – «селяки – народ безсловесний». Я особисто знав і таких, що напередодні війни повернулися з Далекої Півночі (коли, за Берії, тих, що відбули строк, не розстрілювали й не судили повторно, а відпускали додому). Знав я й таких, що не чекали на звільнення, а втікали самі – серед них, може, найцікавіша постать – селянин із Кагарликів на Чернігівщині, який утікав стільки разів, що йому назбиралося 50 літ строку...» [3, с. 444].

В небольшом обзоре книги Кузьмы Каздобы имя Солженицына возникает еще один раз, когда Качуровский с сожалением отмечает то, что журнальные публикации отрывков из «Заметеного пути» прошли незамеченными: «Спогади про хресну дорогу розкуркулених» (такий підзаголовок має книжка Каздобы) друкувалися уривками, протягом яких 15-х років, у мюнхенському журналі «Український самостійник». Але, як більшість журнальних публікацій, вони пройшли непоміченими. Звісно, що не міг знати про них і Солженицин, коли писав своє дослідження «Архипелаг ГУЛАГ» [3, с. 444]. Как видно, знакомство с книгой украинского автора, по мнению И. Качуровского, способно было бы расширить «художественное исследование» А. Солженицына.

«Архипелаг ГУЛАГ» возникает также в статье И. Качуровского о другом украинском писателе – Иване Багряном, а именно в связи с его книгой «Сад Гефсиманский» («Сад Гетсиманський»), в частности, с размышлениями о поэтике тюремно-лагерной прозы (по определению Качуровского) в целом: «Сад Гетсиманський» належить до тюремно-табірної (або, в ширшому обсязі, невольницької) літератури. Жанри цієї літератури міняються у зв'язку з історичними обставинами: колись це були невольницькі плачі та думи про втечу із молитвами про визволення, в наші дні головними жанрами стали протестаційні листи, мемуари та лірика, а на чільному місці – принаймні в очах світового читачтва – міцно стоїть «спроба художнього дослідження» – «Архипелаг ГУЛАГ» Олександра Солженицина. Щодо тюремно-таборових романів, то їх не так багато у світовому письменстві: адже роман як літературний жанр вимагає багатогранного показу життя, широкого охоплення подій, багатой галерії персонажів» [2, с. 457].

Необходимо отметить, что Игорь Качуровский чрезвычайно высоко оценивал роман Ивана Багряного. Несмотря на отмеченную им сложность и даже известную ограниченность поэтики тюремно-лагерной прозы, он признает: «Та на честь Багряного слід визнати, що йому вдалося подолати обмеженість в'язничних умов і створити справжній роман — за всіма правилами сюжетної архітекτονіки. Адже сюжет епічного твору повинен мати три виміри: довжину (себто тривалість у часі), ширину (кількість персонажів і сюжетних ліній) та глибину (психологічну мотивацію вчинків, розкриття людських характерів)» [2, с. 457].

В своем мемуаре о профессоре Якове Гурском образца 1973 года Качуровский признавался, что «с огромным уважением относился к Ивану Багряному как к украинскому писателю мирового уровня» [3, с. 447].

Анализируя недавно изданную переписку Игоря Качуровского с земляком поэта, нежинским предпринимателем и популяризатором его творчества Нико-

лаем Шкурко, профессор Павел Михед отмечает, что «Сад Гетсиманський» Багряного Качуровский ставит выше, чем «Архипелаг ГУЛАГ», а его автора ценит как «блестящего журналиста» и прекрасного организатора [6, с. 31].

Следует отметить, что многие украинские литературоведы сопоставляют с «Архипелагом» Солженицына «Сад Гетсиманський» Ивана Багряного. Например, Александр Шугай, довольно видный исследователь творчества Багряного озглавил написанную к столетнему юбилею украинского писателя статью «Він розвінчав сталінщину на 20 років раніше за Солженіцина» (до 100-річчя Івана Багряного) [9]. Профессор Надежда Колошук, известная исследовательница лагерной прозы, констатирует замечания (в частности Ю. Шереха) по поводу приоритета украинского писателя в этой тематике перед Солженицыным, которого считают Колумбом «архипелага ГУЛАГ» для всего мира [5, с. 14], сама же она достаточно взвешенно сравнивает особенности поэтики Солженицына и Багряного: *«Російський письменник будь-якою сторінкою своїх документальних і белетристичних творів підказує читачеві висновок: усе, що робиться в тюрмі чи в таборі, є закономірним вислідом і відображенням суспільно-політичного ладу, владної політики, усе – вияв залізної детермінованості, бо залежить від безлічі причин і зумовлює, у свою чергу, безліч наслідків. Будь-яка випадковість так само логічно зумовлена, як і передбачувана, бо об'єктивна. Блискуче володіння методом психологічного аналізу сприяє такому об'єктивованому зображенню у Солженіцина. Багряний же кожним образом і словом суб'єктивний і не приховує цього. Головна мета його описів у тому, щоб показати: у тюрмі, в усій каральній системі все – протиприродне й алогічне, будь-яка деталь – абсурдна й суперечить нормальним людським уявленням.*

Герой Солженіцина – індивідуальність, навіть якщо він створений як уособлення «соборного» народного начала (Іван Денисович, Матрьона). Герой Багряного – узагальнена постать, знакова. Навіть індивідуалізоване психологічне зображення (воно стосується, власне, лише головного автобіографічного героя) покликане виконати ту ж узагальнюючу функцію: герой уособлює героїчний національний тип, через те й наділений гіперболізованими рисами мужності та протиставлений загалові, через те й переживає так загострено як своє відчуження від товаришів по нещастю, так і солідарність із ними» [5, с. 27–28].

Что же касается полемики по поводу приоритета в изображении темы ГУЛАГа, Н. Колошук весьма справедливо утверждает: *«як би згодом не нарікав Ю. Шерех та інші українські критики за ним услід – несправедливо, мовляв, відібрали в українського письменника пріоритет відкриття гулагівської теми й приписали його О. Солженіцину – підступу й злої волі «чужих» у цьому не було. Солженіцин відкрив світові реальний ГУЛАГ, протиставивши його художній реальності, сміливо й методично розробляючи новітню форму документальної епопеї, – Багряний намагався влити новий матеріал у міхи старої форми пригодницького чи соціально-філософського роману і добився відповідного ефекту. Не його вина, що читачі не готові були сприйняти авторський задум у всій його глибині й неординарності, бо не могли повірити винятковій художній дійсності як реальній» [5, с. 31].* Нам думается, что под этим поистине научным выводом луцкой исследовательницы подписался бы и Игорь Качуровский¹.

¹ Показательна, кстати говоря, весьма критическая оценка И.В. Качуровского фигуры Ю Шереха (Шевелева), высказанная им в связи с Борисом Ярхо, одним из главных учителей Качуровского «Для Юрія Клена, Вол. Державина, Ігоря Костецького певну вагу мало те, що я — учень Ярхо. Але різні Лаврінєнки, Костюки, Шевельови, Бойки (Юрій Блохин) імени “Ярхо” ніколи не чули, тож при перелікові емігр[аційних] літераторів я завжди потрапляв до “та інших” [7]

Качуровский в своём творчестве апеллировал и к другим солженицынским произведениям. Например, в статье о своем земляке, писателе Иване Коцеливце он вспоминает и о его переводческой деятельности: «з російської він переклав «Один день Івана Денисовича» – *всесвітньо відому повість Солжениціна – та нариси Віктора Некрасова «По обидва боки океану»*. Ці переклади друкувалися в «Сучасності», а окремими книжками не вийшли» [3, с. 274].

Наконец, отметим, что в рецепции творчества Александра Солженицына Игорь Качуровский проявил и свой талант переводчика. К сожалению, несмотря на обещание, данное автору «Архипелага», украинский перевод им не был осуществлен. Однако в 1973 году Качуровский перевел на украинский язык Нобелевскую лекцию Солженицына, прочтенную им в августе 1972 года после вручения Нобелевской премии по литературе. Вышла она 16-страничной брошюрой в типографии газеты «Українські вісті». Ей предпослано небольшое вступительное слово («Від перекладача»), в котором Качуровский считает необходимым отметить некоторые особенности языка и стиля Солженицына. Так, он отмечает, что в последних своих произведениях писатель все ярче проявляет себя последователем Ремизова (ошибочно напечатано *Реізова*) и Цветаевой, возрастает его склонность к малоупотребительным, редкостным, устаревшим словам. Качуровский, пользуясь случаем, проявляет не только свой переводческий, но и литературоведческий талант, говорит о неологизмах и диалектизмах (между которыми, по мнению переводчика, нелегко провести границу) в прозе Солженицына, а также о наиболее приоритетных у него конструктивных фигурах – анаколуфе и гипербатоне², едва ли что-либо говорящие для непросвещенного читателя. «Все эти лексико-стилистические особенности, – замечает И. Качуровский, – я старался воссоздать в своем переводе (отсюда, например, диалектальное «*нечувствений*» вместо литературного «*нечулий*»)» [8, с. 3].

Отмеченные особенности стиля Солженицына Качуровский мастерски воспроизводит не только в его богатой, сочной и колоритной Нобелевской лекции. К ней он прилагает свои переводы четырех солженицынских мини-текстов, близких к жанру стихотворения в прозе, под общим заголовком «*Мініятюри*». На самом деле эти тексты из цикла «Крохотки», которые создавались Солженицыным в течение 1958–1960-х годов. После тщетных попыток напечатать их в Советском Союзе писатель опубликовал их в журнале «Грани» (Франкфурт, 1964, №56). Зная «Крохотки», по всей видимости, благодаря этой публикации, Качуровский избрал для перевода следующие: «Дыхание», «Вязовая колода», «Способ двигаться» и «Путешествуя вдоль Оки». В них он сумел передать неповторимость солженицынской речи, стремясь к тому, что сам же во вступительном слове к брошюре назвал «художественным переводом». Вот, например, его воспроизведение «Способа двигаться»:

Що був кінь? Той, що грав вигнутою спиною, рубав копитами, кінь з розпушеною гривною, з розумним палаючим оком?

Що був верблюд? Двогорбий лебідь, повільний мудрець з усмішкою пізнання на круглих губах.

---

²Гирербатон (от др.-греч. ὑπερβατον, букв. «перестановка») – разъединение смежных слов; фигура речи, при которой тема высказывания выделяется путём постановки в начало или конец фразы; при этом также может разрываться синтаксическая связь.

Що був навіть чорноморденький ішачок з його терплячою твердістю, живими ласкавими вухами...

А ми винайшли ось це найпотворніше із створінь земних на шістьох гумових лапах, з мертвими скляними очима, тупим ребристим рилом, горбате залізною скринєю.

Воно не заірже про радість степу, про пахощі трав, про любов до кобилиці або господаря. Воно постійно скрегоче залізом та реве, плює фіялковим смердючим димом.

Ну, що ж! Які ми, – такий і наш спосіб рухатись! [8, с. 14].

О своем переводе Нобелевской лекции Солженицына Качуровский вспоминает и в обзоре «Переводчики украинской диаспоры». Здесь он упомянут не просто как единственный образец перевода Солженицына, но и украинских диаспорных переводов русской прозы в целом: *«З російської прози окремою книжечкою вийшла, якщо не помиляюся, лише «Нобелівська лекція» Ол. Солжениціна в моєму перекладі»* [2, с. 575].

Таким образом, Игорь Качуровский проявлял постоянный интерес как к личности Александра Солженицына, так и к его творчеству. Диалог двух талантливейших представителей близких литератур, писателей-ровесников, вынужденных эмигрантов, проявившийся в разнообразных литературных жанрах и дискурсах (воспоминания и эссе, рецензии и литературоведческие исследования, обзоры и переводы, радиобеседы и др.), служит сегодня ярчайшим примером взаимодействия и взаимообогащения разных культур.

Список литературы:

1. Качуровский, И. Посещение Александра Солженицына: (Из материалов «Радио Свобода»): Пер. с укр. И. Качуровский / И. Качуровский // Сеятель. Buenos-Aires, 1975. – № 148. – С. 2–3.
2. Качуровський, І. Променисті силуети: лекції, доповіді статті, есеї, рецензії / І. Качуровський. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 766 с.
3. Качуровський, І. Спомини і постаті : Упоряд., передм. і прим. Олени Бросаліної / І. Качуровський. – К.: Кліо, 2018. – 606 с.
4. Качуровський, І. 150 вікон у світ: з бесід, трансльованих по Радіо «Свобода» / І. Качуровський. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 462 с.
5. Колошук, Н. Іван Багрянний: домінанти творчості та проблеми вивчення: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Н. Колошук // Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 121 с.
6. Михед, П. Листування Ігоря Качуровського: виміри суб'єктивності / П. Михед // Наш український дім. Науково-популярний часопис для вчителів України та діаспори. – 2017. – № 2. – С. 29–31.
7. О'Лір, Олена; Качуровський, І. З епістолярію // <http://slovoprosvity.org/2017/09/07/ihor-kachurovskij-z-epistolyariyu/>.
8. Солженіцин, О. Нобелівська лекція з літератури. Переклад Ігоря Качуровського / О. Солженіцин // Новий Ульм: Вид. газети «Українські Вісті». – 1973. – 16 с.
9. Шерех, Ю. Пороги і запоріжжя / Ю. Шерех // Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеологія. – К. : Дніпро, 1993. – С. 322–362.
10. Шугай, О. «Він розвінчав сталінщину на 20 років раніше за Солжениціна» (до 100-річчя Івана Багряного) / О. Шугай // Іван Багрянний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, факти. Кн. 2. – К. : Смолоскип, 2013. – С. 934–938.